

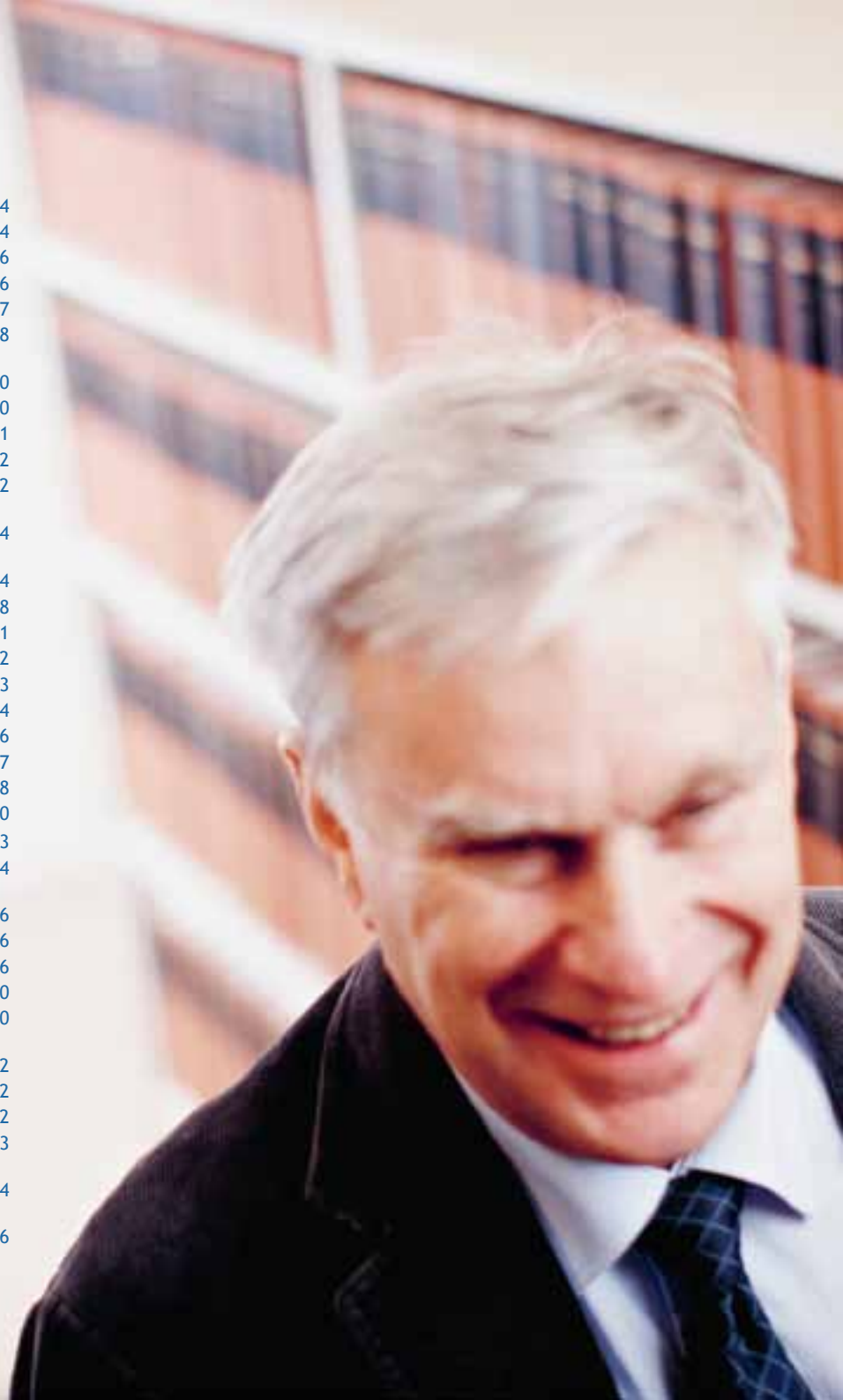
Nämndeman i tingsrätt och hovrätt

SVERIGES DOMSTOLAR

Innehåll

NÄMNDEMANNAUPPDRAGET	4
Val av nämndeman	4
Nämndemännens uppgifter	6
Nämndemännens skyldigheter	6
Domarjäv	7
Nämndemännens rättigheter	8
DOMSTOLARNA I SVERIGE	10
Allmänna domstolar	10
Allmänna förvaltningsdomstolar	11
Specialdomstolar	12
Domstolsverket	12
BROTT OCH BROTTMÅL	14
Hur går det till i tingsrätten före huvudförhandling?	14
Huvudförhandling i tingsrätt	18
Överläggning och omröstning	21
Skuldfrågan	22
Bevisvärdering	23
Påföljdsfrågan	24
Före huvudförhandling i hovrätt	26
Huvudförhandling i hovrätt	27
Överläggning och omröstning	28
Påföljderna	30
Nåd	33
Kriminalvården	34
TVISTER OCH TVISTEMÅL	36
Nämndemannamedverkan i tvistemål	36
Rättegången i tingsrätt	36
Rättegången i hovrätt	40
Familjemål	40
JURIDISK HJÄLP	42
Advokatväsendet	42
Rättshjälp	42
Målsägandebiträde	43
JÄV – UR RÄTTEGÅNGSBALKEN	44
DOMAREDEN	46

Välkommen till Sveriges Domstolar!

Som nämndeman är du viktig för rättssäkerheten. Tillsammans med en juristdomare kommer du att sätta dig in i mål av många slag och sedan självständigt göra din bedömning. Din röst är lika mycket värd som juristdomarens och de andra nämndemännens. Som nämndeman har du en stark och betydelsefull ställning i våra domstolar. Du blir också en del i en månghundraårig rättstradition i vårt land – ett sätt för allmänheten att få insyn i domstolarnas verksamhet och att bidra till allmänhetens förtroende för rättsskipningen.

Nämndemannauppdraget

För att ett samhälle ska fungera på ett bra sätt krävs att det finns vissa regler för vad samhällets medlemmar får och inte får göra. Reglerna får rättslig karaktär om samhället – i sista hand med användande av maktmedel – garanterar att reglerna följs. Rättsreglerna finns bland annat i de lagar som riksdagen beslutar.

Nämndemännens uppgift är att tillsammans med juristdomarna tillämpa rättsreglerna i de mål som de deltar i. Ingen utomstående, till exempel

riksdagen, regeringen eller andra myndigheter, har rätt att lägga sig i hur juristdomare eller nämndemän ska döma. Nämndemännen har därför en mycket stark och betydelsefull ställning i våra domstolar.

Nämndemannauppdraget ställer stora krav på objektivitet och

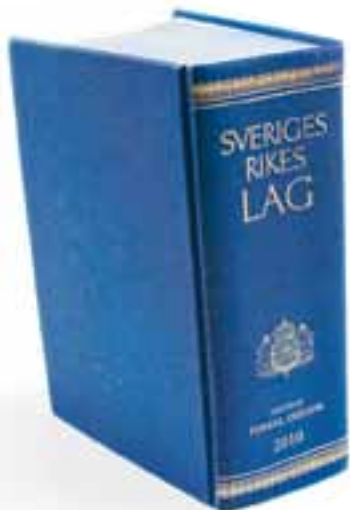
saklighet. Även koncentrationsförmågan sätts på prov. Uppdraget är också spännande och stimulerande. Det ger erfarenheter av viktiga samhällsfrågor och inblickar i enskilda människooöden.

Val av nämndeman

Nämndemännen i tingsrätt väljs kommunvis, som regel av kommunfullmäktige, medan nämndemännen i hovrätt som huvudregel väljs länsvis av landstingen. Mandattiden är fyra år. Om en nämndeman avgår innan mandattiden löpt ut, ska en ny nämndeman väljas för resten av mandatperioden.

Valbar till nämndeman är varje myndig svensk medborgare som är folkbokförd inom valförsamlingens område. Juristdomare, andra som är anställda vid domstol, åklagare, polismän, advokater och andra som har till yrke att föra annans talan inför rätta får inte väljas till nämndemän. En nämndeman kan alltså inte föra någon annans talan vid den domstol där han eller hon tjänstgör.

För att kunna utses till nämndeman ska man uppfylla vissa lämplighetskrav. Det innebär att

”Nämndemännen har en mycket stark och betydelsefull ställning i våra domstolar.

endast den bör utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget. Efter-som nämndemän bland annat ska ta ställning till om den som åtalas gjort sig skyldig till brott, är det också viktigt att nämndemän är goda förebilder i fråga om allmän laglydnad. För att stärka medborgarnas förtroende för den dömande verksamheten bör nämndemän också ha sådana egenskaper som allmänt sett är förtroendeingivande.

Om en nämndeman inte längre är valbar avslutas normalt uppdraget. Men om man inte längre är valbar på grund av ändrad folkbokföring, kan man dock få ha kvar sitt uppdrag under resten av mandatperioden om fullmäktige beslutar det särskilt. Då en ny nämndeman ska väljas anmäler rätten det till det väljande organet. En nämndeman bör därför genast anmäla till domstolen och fullmäktige om han eller hon genom flyttning eller på annat sätt inte längre är valbar.

Det är inte tillåtet att samtidigt vara nämndeman i tingsrätt och hovrätt.

Om en nämndeman begår ett brott eller visar sig uppenbart olämplig för uppdrag på annat sätt ska domstolen skilja nämndemannen från

uppdraget (entledigande). Andra exempel på när entledigande kan ske är om en nämndeman varit föremål för administrativa sanktioner, till exempel skattetillägg, eller vid upprepade tillfällen uppvisat olämpligt beteende och dessutom inte rättat sig efter påpekanden.

En nämndeman kan stängas av från vidare tjänstgöring, till exempel i avvaktan på att en fråga om entledigande prövas. Detsamma gäller om en nämndeman är föremål för förundersökning eller står under åtal för ett brott som kan leda till entledigande. Även den som genom sitt beteende anses kunna skada allmänhetens förtroende för rättsväsendet kan stängas av. Maximal tid för avstängning är sex månader.

SAMMANFATTNING

- *Nämndemännens uppgift är att tillsammans med juristdomaren tillämpa rättsreglerna i olika mål.*
- *Juristdomarna och nämndemännen arbetar självständigt i förhållande till regeringen och riksdagen. Mandattiden för nämndemän är fyra år.*

Nämndemännens uppgifter

Att vara nämndeman i domstol är ett hedersuppdrag. Det bidrar till att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättsskipningen och är ett sätt för allmänheten att få insyn i domstolarnas verksamhet. Nämndemännens skiftande bakgrund och erfarenheter ger domstolarna en bred bild av den allmänna rättsuppfattningen i samhället. Detta är särskilt värdefullt i bedömningsfrågor, till exempel vid bevisvärdering, skälighetsfrågor och påföljdsval.

Nämndemännens skyldigheter

Domared

Innan en nämndeman börjar tjänstgöra ska han eller hon avlägga domareden (se sidan. 46). Eden avläggs med försäkran på heder och samvete i samband med nämndemannautbildningen eller vid första sammanträdet inför rättens ordförande.

Genom domareden försäkrar nämndemannen att man ska döma så rättvist som möjligt och aldrig ta några ovidkommande hänsyn. Man lovar också att inte sprida ut eller tala om för andra sådant som förekommit vid rättegången och som inte ska bli offentligt, till exempel vad som sagts vid rättens enskilda överläggning. Nämndemännen lämnar genom domareden långtgående försäkringar om att de i sin dömande verksamhet ska tillämpa de svenska rättsreglerna och inte låta sig påverkas av sina politiska åsikter.

Närvaroplikt

När en brottmålsrättegång börjar ska det sitta en juristdomare och tre nämndemän i rätten för att en tingsrätt ska vara domför, det vill säga få lov att döma. Om det finns skäl för det kan antalet juristdomare utökas med en och antalet nämndemän med en. Om en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandlingen påbörjats, är rätten domför med en juristdomare och två nämndemän.

Det är alltså av största vikt att en nämndeman som blivit kallad till en förhandling inställer sig. Uteblir en nämndeman som kallats kan det leda till att förhandlingen måste uppskjutas med stora kostnader för både domstol och parter som följd. Om en nämndeman inte kan komma till domstolen, ska han eller hon genast anmäla detta till domstolens kansli.

Tystnadsplikt

Av domareden framgår att en nämndeman inte får berätta allt som han eller hon får veta i sitt uppdrag. Bestämmelserna om tystnadsplikt finns i offentlighets- och sekretesslagen. Tystnadsplikten omfattar bland annat vad som sägs under överläggning till dom eller beslut. Om rätten beslutar att domen ska meddelas vid ett senare tillfälle än direkt efter överläggningen, gäller tystnadsplikt även beträffande domens innehåll till dess domen meddelas parterna.

Utomstående bör inte upplysas om vad som förekommit inom stängda dörrar (det vill säga

när allmänheten inte har tillträde till rättssalen).

Vid tvekan om vad tystnadsplikten omfattar i ett visst mål bör nämndemannen diskutera frågan med rättens ordförande.

Mediekontakter

Vid uppmärksammade mål är medierna på plats. Journalister vill ofta intervjua rättens ledamöter och även nämndemannen kan få frågor.

En nämndeman ska tillföra allmänhetens perspektiv till den rättsliga processen. Yttrandefriheten är en självklarhet. Samtidigt är det viktigt att tänka på tystnadsplikten.

I de flesta fall är det rättens ordförande som uttalar sig om domen och de rättsliga grunderna. På en direkt fråga från en journalist om domen

Det kan vara svårt att bedöma hur mycket du får berätta om ett mål för journalister.

eller den dömande verksamheten kan nämndemannen hänvisa till rättens ordförande. Vid osäkerhet i samband med mediekontakter är det alltid bra att stämma av med rättens ordförande.

Domarjäv

En av hörnstenarna i ett modernt rättssamhälle är att domstolarna är objektiva och opartiska. En domare – således även en nämndeman – är jävig om det finns tvivel eller tvekan om hans eller hennes opartiskhet i målet. Vid jäv ska en domare inte tjänstgöra. En domare som vet att någon omständighet finns som kan göra honom eller henne jävig är skyldig att själv tala om det.

En nämndeman bör noggrant studera uppropslistans namn före domstolsförhandlingarnas början. En nämndeman som misstänker att han eller hon är jävig, bör så snart som möjligt kontakta rättens ordförande. Detsamma gäller om en nämndeman vill rådgöra om någon jävsfråga som han eller hon är tveksam inför.

I lagen finns en rad omständigheter uppräknade som alltid gör att jäv föreligger, oberoende av om nämndemannen själv tycker att han eller hon kan döma opartiskt eller inte.

Bestämmelserna om jäv finns på sidan 44 i denna broschyr. Några viktiga exempel på jäv är:

Egen sak

Om man själv är part i målet eller målet rör en sak som man är delägare i föreligger jäv. Detta

”En av hörnstenarna i ett modernt rättsamhälle är att domstolarna är objektiva och opartiska.

gäller exempelvis även om delägarskapet består i ett större innehav av aktier. Om man över huvud taget har ett särskilt intresse av sakens utgång, bör man avstå från att döma i den.

Släktskapsjäv

Om man är gift eller släkt med någon av parterna eller i svägerskap med någon av dem föreligger jäv. Släktskapsjävet gäller även mellan rättens ledamöter.

Ställföreträdarejäv

Om man själv eller nära anhörig är förmyndare, god man eller förvaltare för part föreligger jäv. Likaså om man är verkställande direktör eller styrelseledamot i bolag eller förening, som är part i ett mål.

Tvåinstansjäv

Om man tagit befattning med saken hos annan myndighet, får man inte döma i målet. Den som varit med och beslutat i socialnämndens yttrande i påföljdsfrågan får alltså inte vara med och bestämma utgången i målet.

Jäv på grund av annan särskild omständighet

Om man vet med sig att det finns någon annan omständighet som gör att någon av parterna kan tvivla på att man är opartisk, bör man inte delta i målet. Så kan vara fallet till exempel om man är ovän med någon som är part i målet.

Delikatessjäv

Utöver de omständigheter som finns uppräknade i lagen som jäv, kan en nämndeman själv tycka sig ha svårt att döma opartiskt i ett visst mål. Han eller hon kan då begära att få bli befriad från att delta i detta mål.

Nämndemännens rättigheter

Nämndemännen deltar i den dömande verksamheten, framför allt i brottmål. Nämndemän deltar även i vissa familjemål och domstolsärenden.

Att nämndemännen deltar i den dömande verksamheten innebär bland annat att de har samma ansvar för domstolens avgörande som yrkesdomaren. En nämndeman ska därför rösta om alla frågor som hör till avgörandet av målet och har då rätt att reservera sig mot en dom eller ett beslut. Reglerna om överläggning och omröstning kommer att behandlas i avsnittet ”Överläggning och omröstning”.

Lagmannen ska, efter samråd med Domstolsverket, svara för att de nämndemän som har utsetts för tjänstgöring i domstolen ges en introduktionsutbildning och regelbunden information.

En nämndeman har rätt att vara ledig från sin anställning för att kunna utföra sitt uppdrag. Rätten till ledighet omfattar både tid för tjänstgöring i domstolen och tid för resor till och från domstolen.

Ersättningar

Nämndemän får ett grundarvode för varje sammanträdesdag. Arvodet grundar rätt till sjukpenning och ATP. En nämndeman som får löneavdrag eller förlorar annan inkomst på grund av sitt uppdrag kan även få ersättning för den förlorade inkomsten. Denna ersättning är skattepliktig. En nämndeman kan också ha rätt till skälig ersättning för barntillsynskostnader som uppkommer på grund av uppdraget.

Vidare utgår reseersättning och traktamente enligt grundavtalet för statstjänstemän. Utbetalning av arvoden och andra ersättningar till nämndemän sker från Domstolsverket.

För att få arvode och övriga ersättningar måste nämndemannen fylla i en tjänstgöringsrapport. Tjänstgöringsrapport tillhandahålls av domstolens kansli. Efter förhandlingen lämnas tjänstgöringsrapporten tillsammans med kvitton på eventuella utlägg till domstolen för granskning och registrering i lönesystemet. Utbetalning av arvoden och andra ersättningar sker omkring den 25:e i varje månad.

SAMMANFATTNING

- *Nämndemannskapet garanterar att allmänheten får insyn i domstolarnas verksamhet.*
- *Nämndemännens erfarenheter och breda kompetens är värdefull för den dömande verksamheten.*
- *En nämndeman ska*
  - *avlägga domared*
  - *anmäla jäv*
  - *iakttä tystnadsplikt*
- *En nämndeman har*
  - *skyldighet att delta i den dömande verksamheten*
  - *ansvar för domen*
  - *rösträtt i alla frågor som bör till målet*
  - *reservationsrätt*
  - *rätt till ledighet för att fullgöra sitt uppdrag*
  - *rätt till arvode och vissa ersättningar*

Domstolarna i Sverige

I Sverige delas domstolarna upp i allmänna domstolar, allmänna förvaltningsdomstolar och specialdomstolar.

Allmänna domstolar

Till de allmänna domstolarna räknas tingsrätterna, hovrätterna och Högsta domstolen. Huvuduppgiften för de allmänna domstolarna är att avgöra tvistemål och brottmål.

Förutom sina dömande uppgifter utövar de allmänna domstolarna, främst tingsrätterna, viss offentlig kontroll. Bland annat beslutar domstolarna i vissa frågor om adoption, bodelning, förvaltare, konkurs och god man.

Tingsrätt

För närvarande finns det 48 tingsrätter från Ystad i söder till Gällivare i norr. Chefen för en tingsrätt har titeln lagman. Vid tingsrätterna är omkring 650 ordinarie och icke-ordinarie domare anställda, det vill säga lagmän, chefsrådmän, rådmän och tingsfiskaler. Vid tingsrätterna tjänstgör även yngre jurister,

tingsnotarier. Dessa arbetar bland annat som protokollförare och kan dessutom döma i vissa enklare bötesmål. Ibland tjänstgör även domstolssekreterare som protokollförare. Till tingsrätterna finns cirka 5 200 nämndemän knutna.

Från och med den 2 maj 2011 bildas även fem mark- och miljödomstolar och en Mark- och miljööverdomstol. De nya domstolarna kommer att vara en del av tingsrätterna i Nacka, Umeå, Vänersborg, Växjö och Östersund. Mark- och miljööverdomstolen kommer att ligga vid Svea hovrätt. Mark- och miljödomstolarna kommer att handlägga miljö- och fastighetsmål, samt mål enligt plan- och bygglagen.

Hovrätt

Tingsrätternas avgöranden kan som regel överklagas till hovrätt. Överklagandet ska ske inom tre veckor från dagen för tingsrättens dom. Det finns sex hovrätter i landet: Stockholm, Göteborg, Malmö, Jönköping, Sundsvall och Umeå. Varje tingsrätt är självständig men hör till en viss hovrätt. Chefen för en hovrätt har titeln

”Från Ystad i söder till Gällivare i norr.”

hovrättspresident. Dessutom tjänstgör hovrättslagmän, hovrättsråd, assessorer och fiskaler som domare i hovrätten. Det finns också föredragande jurister, domstolssekreterare och administrativ personal.

Nämndemän medverkar även i hovrätt vid huvudförhandling i brottmål och familjemål. Totala antalet nämndemän i hovrätterna är drygt 600.

Högsta domstolen

Hovrättens dom kan som regel överklagas till Högsta domstolen. En förutsättning för att målet ska prövas i Högsta domstolen är dock att den beviljar prövningstillstånd. I realiteten är hovrätten vanligen sista instans. Högsta domstolens domar blir oftast prejudikat, det vill säga förebilder för hur liknande mål bör avgöras. I Högsta domstolen dömer bara jurister (justitieråd).

Allmänna förvaltningsdomstolar

De allmänna förvaltningsdomstolarna är förvaltningsrätterna, kammarrätterna och Högsta förvaltningsdomstolen. Deras främsta uppgift är att lösa konflikter mellan den enskilde och det allmänna, till exempel stat och kommun. Det innebär att de allmänna förvaltningsdom-

stolarna handlägger mål som rör en mängd olika myndighetsbeslut. Vanliga måltyper är skattemål, socialförsäkringsmål, rätt till ekonomiskt bistånd, psykiatrimål och beslut om samhällsvård för unga och missbrukare.

Förvaltningsrätt

Det finns 12 förvaltningsrätter i landet. Tre av dem – Förvaltningsrätten i Stockholm, Förvaltningsrätten i Malmö och Förvaltningsrätten i Göteborg – är också migrationsdomstolar. Chefen för en förvaltningsrätt har titeln lagman. Omkring 300 ordinarie och icke ordinarie domare, det vill säga lagmän, chefsrådmän, rådmän och fiskaler, är anställda vid förvaltningsrätterna. I förvaltningsrätterna tjänstgör också notarier, föredragande, chefsadministratörer och domstolssekreterare. Notarierna får också vara ordförande i enklare mål. Det finns omkring 2 150 nämndemän vid förvaltningsrätterna.

Kammarrätt

Förvaltningsrätternas avgöranden kan överklagas till kammarrätt. Det finns fyra kammarrätter: i Stockholm, Göteborg, Sundsvall och Jönköping.

Kammarrätten i Stockholm är också Migrationsöverdomstol. Liksom varje tingsrätt hör till en viss hovrätt hör varje förvaltningsrätt till en kammarrätt. För många typer av mål krävs att kammarrätten meddelar prövningstillstånd för att den ska ta upp målen till bedömning. Chefen för en kammarrätt har titeln kammarrättspresident. På domstolen arbetar också kammarrättslagmän, kammarrättsråd, assessorer och fiskaler, domstolssekreterare och administrativ personal.

Vissa mål i kammarrätten avgörs med nämndemän. Framför allt gäller det mål som rör socialförsäkring, samhällsvård för ungdomar eller missbrukare och psykiatrisk tvångsvård. Det finns omkring 300 nämndemän knutna till kammarrätterna.

Högsta förvaltningsdomstolen

Högsta förvaltningsdomstolen är sista instans i förvaltningsmål. Liksom i Högsta domstolen fordras prövningstillstånd för att Högsta förvaltningsdomstolen ska ta upp ett mål. I Högsta förvaltningsdomstolen dömer enbart jurister. Dessa har titeln justitieråd. Även i Migrationsöverdomstolen

är huvudregeln att prövningstillstånd krävs för att domstolen ska ta upp ett mål. Nämndemän förekommer inte heller i Migrationsöverdomstolen.

Specialdomstolar

Specialdomstolarna avgör tvister inom olika rättsområden som kräver särskild sakkunskap. I specialdomstolarna dömer ofta intresseledamöter eller experter med speciella kunskaper tillsammans med juristdomare. Exempel på specialdomstolar är Arbetsdomstolen och Marknadsdomstolen. I specialdomstolarna finns inte nämndemän.

Domstolsverket

Domstolsverket är en statlig myndighet som fungerar som en serviceorganisation till Sveriges Domstolar, det vill säga till samtliga domstolar i Sverige utom specialistdomstolarna. Den inrättades 1975 i Jönköping, men har även lokaler och personal i Stockholm, Göteborg och Malmö. Domstolsverket ska se till att domstolsarbetet bedrivs effektivt och ge domstolarna olika former av service, bland annat utbildning, information, utvecklings- och

IT-stöd. Domstolarna är självständiga i förhållande till Domstolsverket i sin dömande och rättstillämpande verksamhet.

Regeringens regleringsbrev är ett dokument som styr Domstolsverket och Sveriges Domstolars verksamhet. Med respekt för den grundläggande rollfördelningen mellan domstolarna, Domstolsverket och andra myndigheter ska Domstolsverket:

- ▣ skapa förutsättningar för domstolarna att kunna uppfylla de mål som regering och riksdag ställt upp genom en ändamålsenlig resursfördelning
- ▣ vara en drivande och stödjande kraft i utvecklings- och kvalitetsarbete
- ▣ arbeta för en ökad tillgänglighet och information avseende Sveriges Domstolars verksamhet
- ▣ arbeta för en ökad samverkan inom Sveriges Domstolar och mellan domstolar och andra myndigheter
- ▣ ansvara för att ge administrativ service till Sveriges Domstolar, inklusive hyres- och arrendenämnderna och Rättshjälpsmyndigheten.

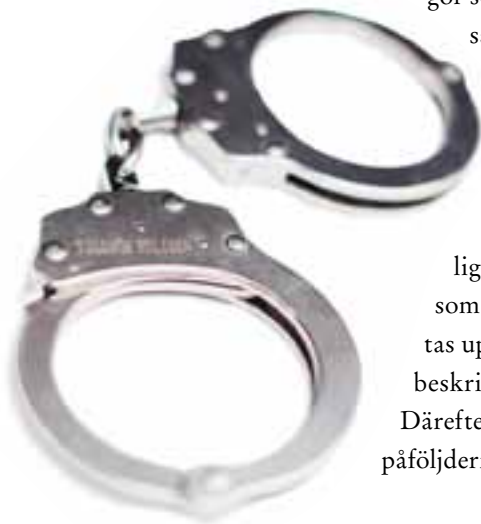
SAMMANFATTNING

- *De allmänna domstolarna löser framför allt tvister mellan enskilda och dömer i brottmål.*
- *De allmänna förvaltningsdomstolarna löser framför allt konflikter mellan den enskilde och det allmänna.*
- *Specialdomstolar har inrättats för att lösa tvister på områden där särskild fackkunskap krävs.*
- *Domstolsverket är en myndighet som bistår med administrativ service till Sveriges Domstolar, dvs. de allmänna domstolarna, allmänna förvaltningsdomstolarna, hyres- och arrendenämnderna och Rättshjälpsmyndigheten.*

Brott och brottmål

Brott i juridisk mening är ett handlingssätt som är straffbart enligt lag. De grundläggande reglerna om brott finns samlade i brottsbalken. Brottsbalken innehåller de flesta viktiga brottsbeskrivningarna men också reglerna om straff och andra påföljder för brott. Vissa brott behandlas i särskilda lagar, till exempel skattebrott och trafikbrott.

I det följande beskrivs först hur det går till när ett brottmål prövas av tingsrätten. Flera av de frågor som behandlas är gemensamma för tingsrätt och hovrätt. Det gäller särskilt avsnitten om överläggning och omröstning. Det som händer i tingsrätten ligger till grund för vad som förekommer när ett mål tas upp i hovrätten. Detta beskrivs i ett följande avsnitt. Därefter behandlas de olika påföljderna och kriminalvården.

Hur går det till i tingsrätten före huvudförhandling?

Polisen utreder

När ett brott har begåtts gör polisen en utredning (förundersökning). Förhör hålls med den som misstänks för brottet och med andra som kan veta något om det. Polisen kan också gripa den misstänkte och hålla honom kvar. Sådant gripande ska omedelbart anmälas till åklagaren. I vissa mer komplicerade fall leds polisens arbete med förundersökningen av åklagaren. När utredningen om brottet är färdig överlämnar polisen den till åklagaren.

Åklagaren beslutar om åtal

Förundersökningen ska ge åklagaren underlag som kan ligga till grund för åtal av den misstänkte. Om åklagaren anser att den misstänkte ska åtalas lämnar han eller hon in en ansökan om stämning till den tingsrätt som ska döma i målet.

Stämningsansökningen ska innehålla:

- ▣ beskrivning av brottet (gärningsbeskrivningen)
- ▣ brottsrubricering (till exempel rattfylleri, stöld eller bedrägeri)
- ▣ tillämpliga lagrum (de lagregler i till exempel brottsbalken som beskriver brottet)
- ▣ den bevisning åklagaren åberopar (till exempel vittnen, läkarintyg, skisser).

Åklagaren, som är part i målet, ska bevisa att den misstänkte har begått det brott åklagaren påstår. Det är aldrig den misstänkte som ska bevisa sin oskuld.

Om den misstänkte gripits av polisen under förundersökningen är det åklagaren som fattar beslut om anhållande. Ett anhållningsbeslut ska utan dröjsmål och senast tredje dagen efter beslutet följas av en begäran till tingsrätten att häkta den misstänkte, en häktningsframställning. Sedan framställning om häktning kommit in till tingsrätten ska domstolen hålla en muntlig förhandling i häktningsfrågan. Förhandlingen får aldrig hållas senare än fyra dagar efter det att den misstänkte greps. Tingsrätten är då domför med en juristdomare. Nämndemän behöver alltså inte delta.

För att domstolen ska besluta om häktning krävs relativt starka skäl. Vid riktigt grova brott ska dock den misstänkte häktas. Detta gäller brott där den minsta påföljden är fängelse i två

år. Häktningens syfte är att förhindra att den misstänkte:

- ▣ fortsätter att begå nya brott (recidivfara)
- ▣ försvårar utredningen av brottet (kollusionsfara)
- ▣ avviker från kommande rättegång eller straff (flyktfara).

Tingsrätten förbereder målet inför huvudförhandlingen

Tingsrätten ska förbereda huvudförhandlingen, det vill säga den muntliga förhandling där det ska avgöras om den tilltalade har begått det brott som åklagaren påstått i stämningsansökningen.

Tingsrätten utfärdar stämning

Tingsrätten skickar åklagarens stämningsansökan till den tilltalade så att han eller hon ska få tillfälle att bemöta åklagarens påstående om brott och att själv åberopa bevisning.

Offentlig försvarare

Den tilltalade kan alltid själv föreslå en försvarare. Har han eller hon inte gjort det och anser tingsrätten att det behövs, ska tingsrätten utse en offentlig försvarare. Den tilltalade kan begära att en viss advokat utses. Tingsrätten ska då om möjligt tillgodose detta önskemål. Den offentliga försvararen får som huvudregel ersättning av allmänna medel, det vill säga av staten.

När målet avgörs genom dom, bestäms i domen vem som slutligen ska stå för kostnaden: staten eller den tilltalade. Frikänns den tilltalade, behöver han eller hon inte betala något. Döms den tilltalade, ska han eller hon betala hela eller en del av kostnaden till staten. Hur stor denna del är beror på den tilltalades inkomst.

Personalia

När tingsrätten bestämmer påföljden för brott med fängelse i straffskalan, behövs ofta uppgifter om den tilltalades personliga förhållanden. Inför huvudförhandlingen ser tingsrätten därför till att det finns en personutredning i målet. Personutredningen kan bestå av olika registerutdrag. Belastningsregistret innehåller bland annat anteckningar om tidigare påföljder.

Tingsrätten kan, om det behövs för att välja rätt påföljd, ta in ett yttrande från frivården. Yttrandet grundas på en personutredning som frivården utfört. Det innehåller en redogörelse för den tilltalades personliga förhållanden och ett förslag till påföljd. Något yttrande behöver inte hämtas in, om den utredning som behövs ändå finns tillgänglig för rätten eller om rätten hämtar in utredningen på annat sätt.

Personutredningen kan kompletteras med en begränsad läkarundersökning som avser den tilltalades psykiska tillstånd. I intyget tar läkaren

(en rättspsykiater) bland annat ställning till om det är nödvändigt med en mera utförlig undersökning av den tilltalade. Ett läkarintyg kan också innefatta en bedömning om den tilltalade kan överlämnas till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning.

Om läkaren anser att det behövs, kan domstolen i vissa fall besluta om så kallad rättspsykiatrisk undersökning. En sådan undersökning får bara beslutas om den tilltalade har erkänt brottet eller om det finns övertygande bevisning för att han eller hon är skyldig. Det innebär att tingsrätten, om den tilltalade förnekar brottet, alltså måste kalla till huvudförhandling och avgöra skuldfrågan innan beslut om en rättspsykiatrisk undersökning kan meddelas. När undersökningen är klar återupptas huvudförhandlingen och påföljden bestäms.

SAMMANFATTNING

- *Polisen utreder om ett brott har begåtts, den så kallade förundersökningen.*
- *Åklagaren beslutar om den misstänkte ska åtalas. Tingsrätten förbereder målet genom att utfärda stämning, förordna offentlig försvarare och införskaffa personalia.*

Huvudförhandling i tingsrätt

Huvudförhandlingen är den muntliga förhandling där tingsrätten ska avgöra om den tilltalade har begått det eller de brott som åklagaren har påstått i stämningsansökningen. Om tingsrätten finner den tilltalade skyldig ska även påföljden bestämmas.

Vid huvudförhandlingen består tingsrätten av en juristdomare och tre nämndemän. Om en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandlingen påbörjats, är rätten domför med en juristdomare och två nämndemän. Mål där endast böter utdöms kan avgöras av enbart en juristdomare.

Till huvudförhandlingen kallas bland andra:

- ▣ parterna, det vill säga åklagaren, den tilltalade och målsäganden (den som utsatts för brottet)
- ▣ eventuell försvarare
- ▣ vittnen, både de som åberopats av åklagaren och av den tilltalade
- ▣ tolk, om någon som ska delta i förhandlingen inte talar svenska.

Ordföranden, det vill säga juristdomaren, leder huvudförhandlingen och ser till att lagens föreskrifter om förhandlingen följs. Ordföranden ska genom frågor se till att alla oklara punkter utreds. Om någon av nämndemännen önskar ställa en fråga, bör detta ske genom ordföranden. Lämpligen skrivs frågan ner på ett papper, som överlämnas till ordföranden.

En huvudförhandling i brottmål går som regel till på följande sätt:

- Huvudförhandlingen börjar genom att målet påropas och parter och vittnen kallas in i tingssalen.
- Ordföranden tar reda på om alla har kommit, så kallad närvarokontroll. Kommer inte alla som kallats måste förhandlingen i allmänhet ställas in. Samtliga måste då kallas på nytt till en senare dag. I vissa fall kan tingsrätten hålla huvudförhandlingen även om den tilltalade inte inställt sig. Om ordföranden finner att det inte finns något hinder för huvudförhandlingen, får vittnena lämna tingssalen för att kallas in då det är dags att höra dem.
- Åklagaren yrkar att den tilltalade ska dömas för brottet genom att läsa upp brottsbeskrivningen i stämningsansökningen. Åklagaren kan framställa skadeståndsanspråk för målsägandens räkning.
- Den tilltalade tillfrågas om han eller hon erkänner eller nekar till det brott som åklagaren påstår att han eller hon gjort sig skyldig till. Den tilltalade tillfrågas om han eller hon går med på att betala skadestånd om sådant begärts.
- Åklagaren redogör i sakframställningen för hur han eller hon anser att brottet har gått till. Ofta går åklagaren samtidigt igenom skriftliga bevis, om sådana åberopas, till exempel läkarintyg, skisser eller bokföringsmaterial.

*”Ordföranden och nämndemännen beslutar
hur tingsrätten ska döma.*

- Målsäganden hörs. Han eller hon får berätta om vad han eller hon anser har hänt och svara på frågor.
- Den tilltalade hörs, det vill säga ger sin version av händelsen.
- Eventuella vittnen kallas in ett efter ett och hörs sedan de avlagt vittneseden.
- Personalia föredras av ordföranden eller den som för protokoll vid huvudförhandlingen (se avsnittet ”Allmänna domstolar”). Den tilltalade får berätta om sina personliga förhållanden och svara på frågor om sin ekonomi. Föräldrar till unga tilltalade får tillfälle att yttra sig.
- Åklagaren sammanfattar sin syn på bevisningen och lämplig påföljd.
- Försvaren (eller den tilltalade själv om han eller hon inte har någon försvarare) får därefter ordet och argumenterar för den tilltalades ståndpunkt. Detta är de så kallade slutanförandena eller pläderingarna.
- Försvaren och eventuellt målsäganden begär ersättning.
- Huvudförhandlingen förklaras avslutad med att ordföranden talar om när dom i målet kommer att meddelas.
- Vid överläggningen får bara ordföranden, nämndemännen och protokollföraren vara närvarande. Ordföranden och nämndemännen beslutar då hur tingsrätten ska döma (se avsnittet ”Överläggning och omröstning”).
- När överläggningen är slut får parterna och andra komma in i tingssalen. Ordföranden avkunnar domen genom att kortfattat redogöra för dess innehåll och för hur den som vill överklaga domen ska göra. Ibland avkunnas inte domen direkt, utan meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli vid ett angivet datum. Den som vill kan då gå dit och läsa domen eller ringa dit och få upplysningar om domen.

Nämndemännens olika bakgrund och erfarenhet ska spegla det svenska samhället.

Överläggning och omröstning

Efter huvudförhandlingen ska ordföranden och nämndemännen hålla en överläggning, det vill säga diskutera hur tingsrätten ska döma. Vid överläggningen avgörs om den tilltalade ska dömas för det brott som finns beskrivet i stämningsansökningen och vilken påföljden i så fall ska bli. Man avgör då också övriga frågor, till exempel om skadestånd och rättegångskostnader.

Överläggningen börjar med att ordföranden redogör för fakta i målet och för innehållet i de lagregler som är aktuella. Därefter följer en diskussion där var och en har både rätt och skyldighet att framföra sin åsikt. Som regel kommer ledamöterna då överens om domen. Skulle någon ha en avvikande mening ska det ske en särskild omröstning.

Vid omröstningen har juristdomaren och nämndemännen var sin röst. Först röstar man om skuldfrågan, det vill säga om den tilltalade kan fällas till ansvar för gärningen och hur den i så fall ska bedömas. Man röstar till exempel i fråga om brottet är att anse som stöld eller det lindrigare brottet snatteri. När domstolen har bestämt utgången röstar ledamöterna om vilken påföljd det ska bli. Huvudregeln vid omröstning är att den mening blir gällande som samlat de flesta rösterna. Vid lika röstetal ska den mening gälla som är att anse som den lindrigaste eller

minst ingripande. Kan ingen av meningarna anses som lindrigare eller mindre ingripande, har ordföranden utslagsröst.

Alla ledamöterna är skyldiga att rösta. Om någon har en avvikande mening om hur tingsrätten ska döma har han eller hon rätt att reservera sig, ”vara skiljaktig”. Den skiljaktiga meningen med motivering antecknas i protokollet och lämnas till parterna samtidigt med domen. Om domen överklagas skickar tingsrätten förutom domen och allt material i målet, även den skiljaktiga meningen till hovrätten.

SAMMANFATTNING

- *Vid överläggningen redogör ordföranden för fakta i målet och aktuella lagregler.*
- *Ledamöterna diskuterar målet och kommer vanligen överens om hur man ska döma.*
- *Om någon ledamot har en avvikande mening sker en särskild omröstning.*
- *Vid omröstningen har varje ledamot en röst.*
- *Vid lika röstetal blir den lindrigaste eller minst ingripande meningen gällande.*
- *Varje ledamot har rätt att vara skiljaktig från domen och få sin mening antecknad i protokollet.*

Skuldfrågan

Varje lagregel om brott består av en del som beskriver det brottsliga handlandet och en del som talar om vilket straff som kan följa på brottet. När skuldfrågan ska avgöras undersöker domstolen om det handlande som den tilltalade gjort sig skyldig till överensstämmer med den brottsbeskrivning som är aktuell.

Det räcker emellertid inte med att den tilltalades handlande, gärningen, överensstämmer med brottsbeskrivningen i lagen. För att det ska vara ett brott krävs som regel också att den tilltalade handlat med uppsåt. Det innebär att han eller hon ska ha handlat med vett och vilja. Den tilltalade behöver dock inte ha insett att han eller hon begick ett brott. Inom den svenska juridiken talar man om uppsåt av tre slag:

- ▣ direkt uppsåt
- ▣ indirekt uppsåt
- ▣ eventuell uppsåt

Direkt uppsåt kan närmast beskrivas som avsikt. Om någon önskar en annans död och sedan dödar honom, har han eller hon handlat med direkt uppsåt – avsikt – att döda.

Ett exempel på indirekt uppsåt är att någon spränger ett flygplan i luften för att få ut livförsäkringen för en av passagerarna. Han eller hon har då ett indirekt uppsåt som omfattar de övriga passagerarnas död, det vill säga han eller hon önskar i och för sig inte deras död men den

är en nödvändig följd av den utförda handlingen.

Eventuellt uppsåt är till exempel om någon lägger ut ett gift för att döda råttor. Han eller hon inser risken för att grannens hund ska äta av giftet och dö och skulle dessutom ha lagt ut giftet även om han eller hon varit säker på att hunden skulle dö av det.

Kravet på uppsåt innebär att domaren tvingas bedöma gärningsmannens avsikter vid brottstillfället. Det ligger i sakens natur att sådana bedömningar kan vara svåra att göra.

Vissa brott kräver dock inte uppsåt för att gärningsmannen ska straffas. Vid dessa brott krävs i stället vanligen en oaktsamhet, vårdslöshet. Brottsbeskrivningarna avser fullbordade brott. Men det finns bestämmelser om straff även om ett brott inte har fullbordats. Om det är särskilt föreskrivet i lag straffas nämligen bland annat försök och förberedelse. Men den som frivilligt avbryter försök eller förberedelse till brott ska inte straffas.

SAMMANFATTNING

- *För att gärningsmannen ska kunna straffas krävs som regel att han eller hon begått brottet avsiktligt, det vill säga med uppsåt.*
- *Även försök och förberedelse till brott straffas i vissa fall.*
- *Den som frivilligt avbryter ett försök eller förberedelse till brott ska inte straffas.*

Alla i domstolen ska känna sig trygga och märka att rätten lyssnar på dem.

Bevisvärdering

Eftersom det är åklagaren som ska bevisa att den tilltalade har begått brottet, måste han eller hon åberopa bevisning som visar den tilltalades skuld. Bevisningen kan utgöras av muntliga förhör med målsägande och vittnen, det vill säga med personer som har sett händelsen eller som på annat sätt vet något om det inträffade. Bevisningen kan också bestå av läkarintyg över skador som målsäganden fått eller skisser över hur en trafikolycka gått till.

Om den tilltalade förnekar brottet, måste domstolen ta ställning till om den bevisning åklagaren åberopat räcker för en fällande dom. Domstolen behöver däremot inte med absolut

visshet konstatera att den tilltalade har begått brottet, men det måste finnas en mycket hög grad av sannolikhet för att det är så. Man brukar uttrycka det så att domstolen bara får döma någon för ett brott om det är ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade är skyldig.

Vid värderingen av de berättelser som lämnats under rättegången ska tingsrätten försöka att avgöra om den tilltalade, målsäganden eller vittnena talar sanning eller om någon uppgift som de lämnat är oriktig. Vanligen brukar domstolen då börja med att se på olika omständigheter som kan ha betydelse för att bedöma trovärdigheten av en berättelse, till exempel:

- ▣ den berättandes förhållande till den tilltalade (vänner, ovänner, utsatt för brottet etc.)
- ▣ den berättandes möjlighet till iakttagelser (avstånd, belysning etc.)
- ▣ den berättandes upplevelse av händelsen (upprörd, engagerad, etc.).

Vid bedömningen av varje del av berättelsen måste domstolen vara öppen för att den berättande kanske minns fel eller till och med medvetet ljuger. Samtidigt som berättelserna värderas var för sig och mot varandra för domstolen ett hypotetiskt resonemang; kan målsäganden i ett misshandelsmål ha skadat sig på något annat sätt eller är det i ett stöldmål möjligt att någon annan tagit den stulna egendomen eller att den helt enkelt kommit bort?

”Ställt utom rimligt tvivel.”

Berättelserna vägs också samman med den skriftliga bevisning som kan förekomma och som ofta ger stöd åt någon av berättelserna. När all bevisning har granskats kan domstolen bilda sig en helhetsuppfattning av bevisningens styrka. Vid den helhetsbedömningen är huvudregeln att om uppgift står mot uppgift och domstolen inte är helt övertygad om att den tilltalade begått brottet, så ska den hellre fria än fälla.

SAMMANFATTNING

- *Det är åklagaren som ska visa att den tilltalade är skyldig.*
- *Om den tilltalade förnekar gärningen, är det en viktig uppgift för domstolen att värdera den bevisning som åklagaren åberopar.*
- *Bevisvärderingen innebär att domstolen bedömer bevisningen i olika delar var för sig för att därefter komma fram till en helhetsbild.*
- *Om domstolen är tveksam ska den hellre fria än fälla.*

Påföljdsfrågan

Om domstolen funnit att den tilltalade begått ett brott ska den vid överläggningen besluta om vilken påföljden ska bli.

Varje lagregel om brott talar om vilket straff som kan följa på brottet (brottets straffskala). Straffskalan är utformad efter hur svårt brottet är i förhållande till andra brott. För vissa brott kan således endast böter eller endast fängelse följa medan andra brott har både böter och fängelse i straffskalan.

Vid valet av lämplig påföljd ska domstolen hålla sig inom de ramar som straffskalan anger. Har den åtalade gjort sig skyldig till flera brott eller återfaller i brottslighet finns möjlighet att bestämma ett högre straffvärde. I de fall fängelse ingår i straffskalan har domstolen möjlighet att välja en lindrigare påföljd. Fråga om lindrigare påföljd kan även bli aktuell när åtalet rör unga lagöverträdare.

Huvudregeln när man bestämmer en påföljd är att det är brottets straffvärde som avgör påföljden, det vill säga hur svårt brottet i det enskilda fallet är. Straffvärdet bestäms bland

annat med hänsyn till den skada, fara eller kränkning som brottet inneburit. Även gärningsmannens avsikter eller motiv för sitt handlande vägs in.

När straffvärdet bedöms kan domstolen ta hänsyn till olika försvårande eller förmildrande omständigheter. Det kan således vara försvårande om gärningen riktar sig mot ett barn eller förmildrande om gärningsmannen utsatts för en svår provokation.

Vid valet av påföljd beaktas också omständigheter som inte har med brottets straffvärde att göra. Domstolen ska bland annat ta hänsyn till om den tilltalade försökt göra rätt för sig till exempel genom att betala skadestånd, eller om han eller hon frivilligt angett sig. Naturligtvis bör det också särskilt beaktas om det skett en påtaglig förbättring av den tilltalades personliga eller sociala situation sedan brottstillfället.

Sådana omständigheter ska domstolen även ta hänsyn till vid valet av påföljd. Enligt lagen ska domstolen vid påföljdsvalet fästa särskilt avseende vid sådana omständigheter som talar för en annan påföljd än fängelse. Till sådana omständigheter hör om gärningen varit en engångsföreteelse eller om gärningsmannen har missbruksproblem och är i behov av vård för dem.

Brott som har ett högt straffvärde bestraffas vanligen med fängelse. Även vissa typer av brott har normalt fängelse som påföljd. Det gäller

bland annat mened och våld mot tjänsteman.

Ett brott kan också medföra andra konsekvenser för den tilltalade. Domstolen kan bland annat besluta om:

- ▣ Förverkande av egendom, det vill säga att den dömda måste lämna ifrån sig viss egendom som han eller hon använt vid brottet.
- ▣ Utvisning ur landet (gäller endast utländsk medborgare).
- ▣ Skadestånd, som vid exempelvis personskada avser ersättning för inkomstförlust, sveda och värk samt framtida men.
- ▣ En annan konsekvens är att den dömdes körkort kan återkallas. Ett beslut om återkallelse fattas av Transportstyrelsen och kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

SAMMANFATTNING

- *När domstolen ska bestämma påföljden tar den hänsyn till omständigheter som hänför sig till brottet, brottets straffvärde. Även andra omständigheter vägs in såsom den tilltalades personliga förhållanden, tidigare brottslighet, vilja att göra rätt för sig etc.*
- *Ett brott kan leda till andra konsekvenser än en påföljd, till exempel förverkande av egendom, utvisning, skadestånd eller körkortsåterkallelse.*

Före huvudförhandling i hovrätt

För att få en samlad bild av rättsprocessen är det bra att först läsa de avsnitt som handlar om tingsrätterna. Tingsrättens dom kan överklagas till hovrätt (se avsnittet Domstolarna i Sverige). Den som är missnöjd med en dom lämnar in en överklagandeskrift till tingsrätten. I överklagandet ska den missnöjda parten bland annat tala om hur tingsrättens dom ska ändras och varför. Han eller hon ska också tala om vilka bevis som åberopas, till exempel förhör med vittnen, målsägande eller intyg av olika slag. Tingsrätten skickar sedan överklagandet och alla handlingar i målet till hovrätten.

Den som överklagar en dom till hovrätten kallas klagande. De mål som kommer till hovrätten fördelas mellan avdelningarna och tilldelas de olika domarna. För att ett mål ska tas upp till prövning av hovrätten krävs prövningstillstånd i vissa brottmål och i alla tvistemål. Frågan om prövningstillstånd ska meddelas avgörs av tre juristdomare.

Vissa brottmål avgörs i hovrätten av enbart juristdomare. Övriga brottmål, som ska avgöras efter en muntlig förhandling, bereds på ungefär samma sätt som i tingsrätten. Ofta sköts beredningen av målet av en beredningsenhet.

Skriftväxling i hovrätt

Hovrätten skickar överklagandet till motparten i målet för att denne ska få tillfälle att både bemöta det som sägs i överklagandet och själv

Uppdraget som nämndeman är stimulerande och omväxlande.

åberopa bevisning. Det skriftliga svar som motparten skickar in kallas för genmäle. Hovrätten skickar genmälet för kännedom till den som har klagat.

Övrig förberedelse

Ofta är ett mål i hovrätten färdigt för huvudförhandling då klaganden tagit del av genmälet.

Tingsrätten har vanligen sett till att den personalia som behövs finns och utsett en offentlig försvarare.

Ibland måste hovrätten komplettera utredningen om den tilltalade. Om den tilltalade inte har haft en offentlig försvarare i tingsrätten, kan hovrätten behöva utse en offentlig försvarare som hjälper honom eller henne i hovrätten.

Före förhandlingen skickar hovrätten en huvudförhandlingspromemoria, ett så kallat tryck, till de juristdomare och nämndemän som ska delta i förhandlingen. Promemorian innehåller tingsrättens dom och viktigare skriftlig bevisning som åberopas. Dessutom finns det en plan över huvudförhandlingen med vilka personer som kallats att inställa sig och vilka ljud- och bildinspelningar som ska spelas upp. Ibland bifogas en rättsutredning med till exempel olika rättsfall som är intressanta för målet.

SAMMANFATTNING

- *Tingsrättens dom överklagas genom en överklagandeskrift.*
- *De som är parter kallas klagande och motpart.*
- *Hovrätten förbereder målet genom skriftväxling och genom att eventuellt komplettera den utredning som funnits i tingsrätten.*
- *Hovrätten kan också utse en offentlig försvarare.*

Huvudförhandling i hovrätt

Nämndemän deltar då hovrätten håller huvudförhandling i brottmål där påföljden kan väntas bli allvarligare än böter. Hovrätten är då domför med tre juristdomare och två nämndemän. Om en av domarna eller en av nämndemännen får förhinder sedan huvudförhandlingen har påbörjats, är rätten ändå domför. Fler än fyra lagfarna domare och tre nämndemän får inte delta.

En viktig skillnad när det gäller huvudförhandlingen i hovrätt jämfört med huvudförhandlingen i tingsrätt är att det redan finns en dom i målet. Domslutet, och i bland delar av domen, läses upp vid huvudförhandlingens början.

En annan skillnad är att det som sägs i överklagandet bildar ramen för vad hovrätten ska pröva vid huvudförhandlingen. Den tilltalade har kanske dömts för både stöld och misshandel av tingsrätten. I överklagandet talar han eller hon om att domen för stöld accepteras, men anser sig vara oskyldig till misshandeln. Hovrätten ska då bara pröva om han eller hon har gjort sig skyldig till misshandel.

Huvudförhandlingen i hovrätten skiljer sig åt jämfört med den i tingsrätten. I tingsrätten spelas förhören in med ljud och bild. Dessa inspelade förhör spelas sedan upp under huvudförhandlingen i hovrätten. Ibland kan det finnas skäl för att höra någon part eller vittne även i hovrätten. Huvudregeln är emellertid att några förnyade förhör inte ska äga rum i hovrätten.

Överläggning och omröstning

Liksom vid tingsrätten håller hovrätten en överläggning omedelbart efter huvudförhandlingen där domarna ska diskutera och komma överens om hur de ska döma.

Överläggningen börjar som regel med att en fiskal (se avsnittet ”Allmänna domstolar”) redogör för vad som kommit fram vid huvudförhandlingen och för innehållet i de lagregler som ska tillämpas. Därefter diskuteras målet. Var och en ska då framföra sin åsikt. Som regel sker det i en viss turordning där nämndemännen yttrar sig sist. Vanligen kommer ledamöterna överens om domen. Om någon har en avvikande mening ska det ske en särskild omröstning efter i huvudsak samma principer som vid tingsrätten (se avsnittet ”Överläggning och omröstning” sidan 21).

Även i hovrätt är alla ledamöter skyldiga att rösta och har rätt att reservera sig mot majoritetens åsikt, ”vara skiljaktig”.

En viktig princip är att hovrätten inte får döma någon som klagat på tingsrättens dom till en strängare eller mer ingripande påföljd än den som han eller hon har fått i tingsrätten. Om både den dömde och åklagaren har klagat, står det emellertid hovrätten fritt att döma till en svårare påföljd.

SAMMANFATTNING

- *Överläggningen i hovrätt går i stort till på samma sätt som överläggningen i tingsrätt.*
- *Om endast den dömde klagat på tingsrättens dom kan hovrätten inte döma till en svårare påföljd än den tingsrätten valt.*

Påföljderna

Ett övergripande syfte med strafflagstiftningen är att skapa ett tryggare samhälle. Påföljder är framför allt till för att avskräcka personer från att begå brott. En påföljd ska dock även stå i rimlig proportion till hur allvarligt samhället ser på den brottsliga handlingen. De olika påföljderna är:

- ▣ Böter
- ▣ Villkorlig dom
- ▣ Skyddstillsyn
- ▣ Fängelse
- ▣ Överlämnande till särskild vård eller ungdomsvård
- ▣ Ungdomstjänst.

Fängelse är den svåraste brottspåföljden. Därefter kommer skyddstillsyn och villkorlig dom som är att anse som jämbördiga. Flera påföljder kan kombineras så att den dömda kan få både fängelse och skyddstillsyn eller villkorlig dom och böter.

Böter

Böter innebär att den dömda får betala in en summa pengar till staten. I regel bestäms bötesstraffet i form av dagsböter. Brottsens svårighetsgrad bestämmer antalet dagsböter. Dagsböternas antal kan uppgå till minst 30 och högst 150, eller för flera brott 200. Storleken av varje dagsbot anpassas efter den dömdes betalningsförmåga och kan uppgå till minst 50 och högst 1 000 kr.

Den som döms till böter får vanligen ett inbetalningskort i samband med domen. Om böterna inte betalas underrättas kronofogdemyndigheten, som därefter sköter indrivningen av böterna. Kronofogdemyndigheten tar ut en grundavgift om 600 kr. Ofta kan kronofogdemyndigheten ge anstånd med betalningen av böterna eller tillstånd att de betalas i olika omgångar. Betalas inte böterna och är orsaken att den dömda inte vill betala, kan böterna i vissa fall förvandlas till fängelse från fjorton dagar till tre månader.

Villkorlig dom

Villkorlig dom är främst avsedd för sådana fall där det saknas anledning att befara att den tilltalade på nytt begår brott. Påföljden tillämpas alltså främst för dem som första gången begår ett brott som är av engångskaraktär. Huvudregeln är att den tilltalade samtidigt med den villkorliga domen ska dömas till böter.

För den som döms till villkorlig dom löper en prøvotid på två år. Under prøvotiden ska den dömda vara skötsam och försörja sig efter förmåga. Samtidigt med den villkorliga domen kan tingsrätten ge föreskrifter om hur ett utdömt skadestånd ska betalas. Sådana föreskrifter måste den dömda rätta sig efter.

Det finns ingen kontroll av att den dömda sköter sig under prøvotiden. Skulle det framkomma att den som fått villkorlig dom missköter sig kan tingsrätten, efter ansökan av åklagaren, meddela

”I stället för fängelse kan påföljden bestämmas till villkorlig dom, förenad med samhällstjänst.

varning, ändra en föreskrift eller undanröja den villkorliga domen och ersätta den med en annan påföljd, till exempel skyddstillsyn.

I stället för fängelse kan påföljden bestämmas till villkorlig dom, förenad med samhällstjänst. Den dömden blir då skyldig att utföra oavlönat arbete i lägst 40 och högst 240 timmar. En förutsättning är att den tilltalade samtycker till att utföra samhällstjänst. Vid valet av denna påföljd ska det framgå av domen hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse valts i stället. Om den dömden begår nya brott under prøvotiden, brukar vanligen den villkorliga domen undanröjas i det nya målet och ersättas av en annan gemensam påföljd för all brottslighet.

Skyddstillsyn

Domstolen kan förordna om skyddstillsyn om det finns anledning att anta att skyddstillsynen kan bidra till att den tilltalade inte begår nya brott. Den tilltalades personliga förhållanden ska särskilt beaktas. För den som dömts till skyddstillsyn löper en prøvotid på tre år. Under den tiden ska den dömden, liksom vid villkorlig dom, vara skötsam och försörja sig efter förmåga. I

samband med domen utses en övervakare, som ska hjälpa och stödja den dömden. Övervakningen pågår i allmänhet under ett år. Övervakningstiden kan dock förlängas.

Om det är missbruk som föranlett eller bidragit till brottet kan domstolen välja skyddstillsyn om den tilltalade förklarar sig villig att genomgå behandling enligt en särskild plan, så kallad kontraktsvård. Domstolen ska då tala om hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse i stället hade valts som påföljd.

Som ett alternativ till fängelse kan skyddstillsyn kombineras med samhällstjänst. Domstolen meddelar då att den dömden måste utföra oavlönat arbete i lägst 40 och högst 240 timmar. En förutsättning för att domstolen ska kunna välja denna påföljd är att den tilltalade samtycker till att utföra samhällstjänst. I domen ska anges hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut om sådan påföljd valts i stället.

Om brottets straffvärde föranleder det, eller om det är fråga om återfallsbrottslighet, kan skyddstillsynen förenas med fängelse i lägst 14 dagar och högst tre månader. Vid allvarlig misskötsamhet under prøvotiden kan skyddstillsynen

”Den som begått ett brott kan i vissa fall överlämnas till vård.”

undandröjas och ersättas av annan påföljd, till exempel fängelse.

Fängelse

Fängelse är ett tidsbestämt frihetsstraff. Det kan bestämmas till lägst 14 dagar och högst 10 år eller livstid. Avser fängelsestraffet flera brott kan maximitiden överskridas med upp till fyra år, och vid återfall i brott med ytterligare fyra år.

Den som dömts till fängelse får en särskild kallelse från kriminalvården att inställa sig i anstalt. Om den dömda inte infinner sig, hämtas han eller hon av polis och förs till anstalten.

Kriminalvården kan besluta att ett fängelsestraff i vissa fall får avtjänas utanför anstalt. Den dömda blir då intensivövervakad med elektronisk kontroll, så kallad elektronisk fotboja.

Om den dömda fått ett fängelsestraff, kan han eller hon efter viss tid på prov frigis från anstalten. Han eller hon blir då villkorligt frigiven. Villkorlig frigivning sker normalt när två tredjedelar av strafftiden avtjänats. Den dömda ska dock alltid avtjäna minst en månad av fängelsestraffet.

Vid villkorlig frigivning gäller en prøvotid om minst ett år. Under den tiden ska den fri-

givne i allmänhet stå under övervakning. Om prøvotiden löper utan anmärkningar, behöver den dömda inte avtjäna resten av straffet. Återfaller han eller hon i brott kan domstolen besluta att hela eller del av det gamla fängelsestraffet ska avtjänas.

Överlämnande till särskild vård med mera

Den som begått ett brott kan i vissa fall överlämnas till vård enligt

- ▣ socialtjänstlagen
- ▣ lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga
- ▣ lagen om vård av missbrukare i vissa fall
- ▣ lagen om rättspsykiatrisk vård.

Den som överlämnas till särskild vård får alltid först gå igenom en utredning om bland annat sina personliga förhållanden.

Har någon begått ett brott före 18 års ålder och finner rätten att påföljden bör bestämmas till fängelse, ska rätten i stället bestämma påföljden till slutna ungdomsvård, lägst 14 dagar och högst fyra år. Villkorlig frigivning förekommer inte vid slutna ungdomsvård.

Vård inom socialtjänsten är främst avsedd för

ungdomar i åldern 15–18 år. Domstolen överlämnar till socialnämnden att bestämma påföljdens närmare utformning. Vården kan ske till exempel i ett särskilt vårdhem.

Vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga är avsedd för ungdomar under 18 år men kan tillämpas även för ungdomar i åldern 18–21 år. Lagen ska tillämpas om vård av den unge inte kan komma till stånd med samtycke från vårdnadshavaren eller, om den unge är över 15 år, honom själv. Vården inleds alltid utanför den unges eget hem och sker ofta i särskilda vårdhem.

Vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall är avsedd för vuxna missbrukare av alkohol eller narkotika. Den dömda blir tvångsintagen på ett vårdhem.

Rättspsykiatrisk vård innebär att den dömda blir frihetsberövad på sjukhus på obestämd tid. Domstolen bestämmer i domen om vården kan upphöra efter beslut av chefsläkare eller av förvaltningsdomstol efter så kallad särskild utskrivningsprövning.

Nåd

I undantagsfall ska en påföljd som domstolen dömt till inte verkställas. Regeringen kan nämligen efter ansökan från den dömda omvandla straffet till en lindrigare påföljd eller helt befria denne från att avtjäna straffet. Den dömda sägs då få nåd. Nåd kan exempelvis

beviljas i fall där den dömda är drabbad av mycket svår sjukdom.

Livstidsdömda har möjlighet att ansöka om att få livstidsstraffet omvandlat till ett tidsbestämt straff. Det krävs att den dömda har avtjänat minst tio år av livstidsstraffet. En ansökan om omvandling prövas av Örebro tingsrätt. Tingsrättens beslut kan överklagas till hovrätten.

SAMMANFATTNING

- *Böter innebär att den dömda får betala en summa pengar till staten. Brottets svårighetsgrad och den dömdes inkomstförhållanden bestämmer storleken på den totala bötessumman.*
- *Villkorlig dom innebär att den dömda får en prøvotid på två år utan att hans eller hennes skötsambet kontrolleras.*
- *Skyddstillsyn innebär att den dömda får en prøvotid på tre år med övervakning under i regel ett år.*
- *Fängelse är ett tidsbestämt frihetsstraff. Det kan bestämmas till lägst 14 dagar och högst tio år eller livstid. Vid återfallsbrottslighet eller om flera brott begåtts kan maximitiden överskridas.*
- *Överlämnande till vård kan beslutas om den dömda är mycket ung eller har ett särskilt vårdbehov.*

Kriminalvården

Sedan domstolen bestämt påföljd för den tilltalade beslutar kriminalvården om verkställigheten. Kriminalvården leder såväl anstalts- som frivården.

Anstalterna

Det finns två typer av fängelser: lokalanstalt och rixanstalt. Den som dömts till fängelse i högst ett år ska i regel placeras på lokalanstalt så nära hemmet som möjligt. Det finns både öppna och slutna lokalanstalter.

Rixanstalterna är framför allt avsedda för intagna med grövre brottslighet och längre anstaltstid. De flesta rixanstalter är slutna.

På kriminalvårdsanstalterna råder arbetsplikt. De intagna sysselsätts med industriellt arbete, jordbruks- eller skogsarbete. Arbetsförtjänsten är vanligen några kronor i timmen. Vissa intagna kan få tillstånd att arbeta utanför anstalterna, så kallad frigång. På vissa anstalter kan en del intagna få studera, ibland på fritiden.

Anstaltsvistelsen betyder inte ett totalt frihetsberövande. Omkring hälften av alla intagna finns på anstalter som saknar murar och andra rymningshinder. Vissa intagna kan även få vistas utanför anstalten om det finns särskilda skäl för det, till exempel ett uttalat vårdbehov på grund av missbruk (vårdvistelse). Även de som är intagna på slutna anstalter kan få permission.

Frivården

Frivården ansvarar för kriminalvården i frihet. Frivård förekommer både vid skyddstillsyn och sedan en intagen blivit villkorligt frigiven. Som regel innebär frivården att den dömda står under övervakning. Övervakningen är främst till för att ge stöd och hjälp åt den dömda.

Frivården, som finns på de flesta större orter, ska bland annat

- ▣ biträda övervakaren med råd och anvisningar
- ▣ utse den som ska utföra personundersökning som domstolen beslutat
- ▣ se till att den personundersökte eller dömda får ekonomisk, social eller medicinsk hjälp
- ▣ ge påföljdsförslag och förslag på övervakare till domstolen
- ▣ utföra kontroll av dem som avtjänar ett straff genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Övervakaren är oftast en person med vanligt arbete som sköter övervakningen på sin fritid. Beroende på orsaken till övervakningen utses övervakaren antingen av domstolen eller av frivårdsmyndigheten.

SAMMANFATTNING

- *Det finns två typer av anstalter för den som dömts till fängelse, lokalanstalter och rixanstalter. Rixanstalterna är avsedda för personer som dömts för grova brott och till långa fängelsestraff.*
- *Kriminalvård i frihet, som innebär viss tids övervakning, berör de som villkorligt frigivits från ett fängelsestraff, de som dömts till skyddstillsyn och de som avtjänar ett straff genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.*

Tvister och tvistemål

De allmänna domstolarna dömer inte bara i brottmål. En av domstolarnas uppgifter är att även avgöra rättstvister mellan enskilda. Tvister mellan enskilda kan vara förmögenhetsrättsliga eller familjerättsliga.

Förmögenhetsrättsliga tvister grundas ofta på att parterna inte är överens om vad som avtalats, till exempel i samband med ett köp. Tvisten kan då gälla

- ▣ vilket pris har avtalats för en vara
- ▣ vem är rätt ägare till en sak
- ▣ skadestånd.

De familjerättsliga tvisterna rör främst

- ▣ äktenskapsskillnad
- ▣ vårdnad om barn
- ▣ underhåll till barn
- ▣ faderskap till barn.

Nämndemannamedverkan i tvistemål

I tingsrätten är nämndemän med och dömer när vissa familjerättsliga mål avgörs vid en huvudförhandling. I hovrätten medverkar nämndemän i de mål där nämndemän deltagit i tingsrättens avgörande. De allra flesta familjemål avgörs emellertid vid tingsrätten av en juristdomare vid förberedelsen av målet eller vid en så kallad förenklad huvudförhandling.

Övriga tvistemål avgörs vid tingsrätten av en eller tre juristdomare beroende på tvistevärdet och parternas önskemål. I hovrätten deltar tre eller fyra juristdomare.

Rättegången i tingsrätt

För att tingsrätten ska pröva en tvist krävs att en ansökan om stämning ges in. Den som ansöker om stämning kallas kärande. Den som ansökan riktas mot kallas svarande. Det krav som käranden framställer kallas yrkande. Ansökan om stämning ska i regel ges in till tingsrätten i den ort där svaranden är bosatt.

Förberedelsen

När stämningsansökan kommit in till tingsrätten utfärdar tingsrätten stämning. Det innebär att tingsrätten sänder stämningsansökan till svaranden för ett yttrande, som kallas svaromål. Svaromålet ska vanligen lämnas skriftligen. Om det är lämpligare kallar tingsrätten i stället direkt till ett sammanträde inför en juristdomare, en så kallad muntlig förberedelse.

Vid sammanträdet får parterna framställa sina yrkanden och berätta om tvistefrågorna.

Domaren försöker också få parterna att komma överens. Därefter bestämmer tingsrätten om målet kan avgöras omedelbart vid den muntliga förberedelsen eller vid en förenklad huvudförhandling i omedelbar anslutning till den muntliga förberedelsen.

Om tingsrätten inte kan avgöra målet omedelbart vid förberedelsen eller vid en förenklad huvudförhandling, kallar tingsrätten i stället till en särskild huvudförhandling.

Barnets rättigheter är alltid viktiga i vårdnadsmål.

Huvudförhandlingen

Till en särskild huvudförhandling kallas parterna och eventuella ombud och vittnen. Gången i huvudförhandlingen är därefter ungefär densamma som i brottmål.

- ▣ Käranden framställer sitt yrkande.
- ▣ Svaranden talar om sin inställning till kärandens yrkande.
- ▣ Parterna berättar om tvisten, det vill säga gör sakframställning, först käranden och därefter svaranden.
- ▣ Tingsrätten tar upp den bevisning som finns, till exempel förhör med vittnen och vårdnadsutredning.
- ▣ Parterna håller slutanföranden, pläderar, det vill säga ger sin syn på hur de tycker att tingsrätten ska döma.
- ▣ Huvudförhandlingen förklaras avslutad med att ordföranden talar om när tingsrätten kommer att meddela dom.
- ▣ Tingsrätten håller överläggning och beslutar om dom.

”Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.

Rättegången i hovrätt

Även i tvistemål kallas den part som överklagat tingsrättens dom för klagande. Tvistemålen liksom brottmålen förbereds i hovrätt genom att parterna ger sina synpunkter skriftligt till hovrätten. I alla tvistemål krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska ta upp ett mål till prövning.

Många tvistemål avgörs i hovrätten av enbart juristdomare efter en föredragning av vad som framgår av handlingarna. De familjerättsliga mål där nämndemän deltar avgörs dock efter en huvudförhandling. Till huvudförhandlingen kallas parterna, eventuella ombud och vittnen. Gången i huvudförhandlingen är därefter ungefär densamma som i brottmål.

Familjemål

De vanligaste familjemålen är mål om äktenskapsskillnad, vårdnad om barn, barns boende, barns rätt till umgänge med förälder, underhåll till barn och mål om faderskap till barn.

Mål om äktenskapsskillnad, vårdnad och underhåll

Ett äktenskap kan, så länge makarna lever, endast upplösas genom domstols dom. Om makarna har barn, prövas också vanligen vem som ska ha vårdnaden om barnen. Om makarna är ense i alla frågor rörande äktenskapsskillnaden och barnen, behöver de inte inställa sig. Förfarandet är då rent skriftligt. Har makarna eller någon av dem vårdnaden om barn under sexton år som bor hos dem måste dock en betänketid om minst sex månader löpa innan tingsrätten kan döma i målet. Både tingsrätten och hovrätten (efter ett överklagande) kan dock fatta beslut om hur vårdnaden och underhållet ska ordnas under betänketiden.

Om makarna är överens om vem som ska ha vårdnaden om barnen, beslutar domstolen i regel i enlighet med deras överenskommelse. Vid oenighet är huvudregeln att domstolen ska besluta i vårdnadsfrågan efter vad som är bäst för barnen. Domstolen brukar därför vanligen införskaffa en utredning genom socialnämnden om

vem av föräldrarna som är lämpligast att anförtro vårdnaden till.

Barnet har rätt till umgänge med den av föräldrarna som inte har vårdnaden eller som inte bor tillsammans med barnet.

En förälder har skyldighet att betala underhåll. Underhåll bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas ekonomiska förmåga.

Faderskapsmål

Bland övriga tvistemål där nämndemannamedverkan kan förekomma kan nämnas mål om faderskap. I lagen anges att faderskap till barn fastställs genom bekräftelse eller dom. Faderskap fastställs i flertalet fall genom bekräftelse.

Om domstolen ska pröva faderskapsfrågan, sker en bedömning i två led. Först ska domstolen konstatera att modern och den utpekade fadern har haft samlag med varandra under konceptionstiden, det vill säga under tid då barnet kan vara avlat. Därefter ska domstolen bedöma om faderskapet är sannolikt med hänsyn till samtliga omständigheter. Vid den sista prövningen har en blodprovsundersökning av moderns, faderns och barnets blod ofta en avgörande betydelse. Numera förekommer även att dna-analys görs.

FN:s barnkonvention

I vårdnads- och umgänges- och tvistemål ska barnets bästa beaktas. Barnkonventionen är en inter-

nationell förpliktelse som Sverige har åtagit sig gentemot andra konventionsstater. I konventionen återges fyra väsentliga principer.

Den första är principen om icke-diskriminering, nämligen att varje barn inom ett lands jurisdiktion utan åtskillnad ska ges de rättigheter som anges i konventionen. En annan princip anger att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Principen om barnets rätt till liv och utveckling erkänner inte bara barnets inneboende rätt till liv, utan ger barnet en rätt att överleva och att utvecklas. Den sista grundläggande principen är barnets rätt att komma till tals, dels i alla frågor som rör barnet, dels en särskild rätt att höras i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

SAMMANFATTNING

- *Tingsrätt och hovrätt avgör förutom brottmål även förmögenhetsrättsliga tvister och familjemål. Målen förbereds av en juristdomare. Familjerättsliga tvister kan ofta avgöras i tingsrätten av juristdomaren i samband med förberedelsen eller vid en så kallad förenklad huvudförhandling.*
- *Om ett familjemål ska avgöras vid en särskild huvudförhandling, ska nämndemän som regel delta.*
- *Rättegången i tvistemål går i huvudsak till på samma sätt som i brottmål.*

Juridisk hjälp

Vårt rättsväsende bygger på att parterna, till exempel åklagaren och den tilltalade, är likställda i juridiska kunskaper och förmåga att ta tillvara sina rättigheter.

I verkligheten är det ofta så att en enskild part inte förmår att klara en rättegång utan hjälp av en juridiskt utbildad person som är van vid domstolsförhandlingar. För att en enskild person ska kunna ta tillvara sina rättigheter är därför möjligheten att få rättshjälp viktig. Det innebär att den enskilde blir delvis ersatt för kostnaden för att anlita en advokat.

I detta avsnitt behandlas advokatväsendet, rättshjälp och målsägandebitråde. Den hjälp som en misstänkt får genom en offentlig försvarare behandlas inte här utan har berörts i avsnittet ”Hur går det till i tingsrätten före huvudförhandlingen?”.

Advokatväsendet

När en enskild part ska utse ett ombud är det viktigt att veta att man vänder sig till en kvalificerad yrkesman. Ledamöterna i Sveriges Advokatsamfund utgör en kår av juridiska biträden som står under viss kontroll från samhällets sida. Titeln

advokat är förbehållen samfundets ledamöter. Man kan endast bli ledamot i Advokatsamfundet efter inträdesprov där vissa kunskaps-, tjänstgörings- och lämplighetskrav måste vara uppfyllda. Det är straffbelagt för andra att kalla sig advokat.

En advokat har tystnadsplikt. Tystnadsplikten är viktig för att en klient inte ska behöva riskera att det han eller hon säger till sin advokat blir känt för utomstående. För mer information, besök www.advokatsamfundet.se.

Rättshjälp

Bestämmelser om samhällets juridiska hjälp finns i rättshjälpslagen. Grundtanken är att ingen av ekonomiska skäl ska vara förhindrad att ta tillvara sina juridiska rättigheter. Däremot ska man bidra till kostnaderna efter förmåga.

Den som behöver hjälp med kostnaderna i en tvist ska i första hand undersöka om rättsskyddet i försäkringen (hem-, villa/hemförsäkring etc.) omfattar tvisten. I andra hand träder rättshjälpen som huvudregel in.

Rättshjälp enligt rättshjälpslagen kan bland

annat avse rådgivning och rättshjälp. Rådgivning kan man få under högst två timmar av till exempel en jurist vid advokatbyrå. Alla – såväl privatpersoner som föreningar, företag och andra – kan få juridisk rådgivning. Rådgivning lämnas mot en i förväg fastställd avgift. Rådgivning är en i huvudsak obligatorisk inledning till rättshjälp.

Rättshjälp kan man få när man behöver juridisk hjälp till exempel för att göra upp en tvist i godo eller för att föra sin talan inför domstol. Rättshjälp täcker en del av kostnaderna för advokat eller annan sakkunnig person. Man får också hjälp med kostnaderna för bevisning och andra utgifter.

Alla enskilda personer, med en årsinkomst som inte överstiger ett visst belopp, kan som huvudregel få rättshjälp. Det krävs därutöver att det finns behov av juridiskt biträde och att det är rimligt att staten bidrar till kostnaderna. Det finns emellertid vissa begränsningar för när rättshjälp kan beviljas. Rättshjälp kan således inte lämnas i till exempel ärenden om upprättande av testamente eller för att göra en bouppteckning. Normalt kan man inte heller få rättshjälp i tvister som rör små värden eller som rör en fastighet eller byggnad.

Den som beviljas rättshjälp ska bidra till kostnaderna för rättshjälp efter förmåga. Staten betalar resten. Hur mycket man ska betala beror på hur höga inkomster man har, försörjningsbörda, förmögenhet och skulder.

Rättshjälp täcker inte betalningsskyldighet för motpartens kostnad om man förlorar ett mål.

Målsägandebiträde

I vissa grövre brottmål, framför allt sexual- och våldsbrott, har målsäganden rätt att få ett eget juridiskt biträde, ett så kallat målsägandebiträde. Biträdesersättningen betalas då av staten.

Misstänkt i brottmål kan efter ansökan beviljas ekonomisk hjälp av staten och får då viss ekonomisk ersättning för bevisning, resa till rätten med mera. Sådan ersättning kan bara den få som har mycket låga inkomster. Den misstänktes rätt till försvarare behandlas i avsnittet ”Hur går det till i tingsrätten före huvudförhandlingen?”.

SAMMANFATTNING

- *Möjligheten att få rättshjälp, och därmed kostnaden för att anlita en advokat ersatt, är viktig för många som behöver hjälp för att kunna ta tillvara sina rättigheter vid domstolen.*
- *Möjligheten att få rättshjälp är inkomstprövad. Vid rättshjälp bidrar den som fått rättshjälp med ett belopp som är anpassat till inkomst och försörjningsbörda.*
- *Rådgivning lämnas av en advokat eller annan jurist vid advokatbyrå under högst två timmar mot en fastställd avgift.*
- *Titeln advokat är förbehållen ledamot av Sveriges Advokatsamfund. För att bli advokat krävs att vissa kunskaps-, tjänstgörings- och lämplighetskrav måste vara uppfyllda.*

Jäv – ur rättegångsbalken

Rättegångsbalken 4 kap. 13 § Domare är jävig att handlägga mål

1. Om han själv är part eller eljest har del i saken eller av dess utgång kan vänta synnerlig nytta eller skada;
2. Om han med part är eller varit gift eller är i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag eller är syskon eller är i det svågerlag, att den ene är eller varit gift med den andres syskon, eller om han på liknande sätt är part närstående;
3. Om han till någon, som har del i saken eller av dess utgång kan vänta synnerlig nytta eller skada, står i förhållande, som avses i 2;
4. Om han eller någon honom närstående, som avses i 2, är förmyndare, god man eller förvaltare för part eller eljest parts ställföreträdare eller är ledamot av styrelsen för bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning, som är part, eller, då kommun eller annan sådan menighet är part, är ledamot av nämnd eller styrelse, som handhar förvaltningen av den angelägenhet målet rör;
5. Om han eller någon honom närstående, som sägs i 2, till någon, som har del i saken eller av dess utgång kan vänta synnerlig nytta eller skada, står i förhållande, som avses i 4;
6. Om han är parts vederdeloman, dock ej om parten sökt sak med honom för att göra honom jävig;

7. Om han i annan rätt såsom domare eller befattningshavare fattat beslut, som rör saken, eller hos annan myndighet än domstol eller såsom skiljeman tagit befattning därmed;
8. Vid huvudförhandling i brottmål om han före denna huvudförhandling har prövat frågan om den tilltalade har begått gärningen;
9. Om han i saken såsom rättegångsombud fört parts talan eller biträdd part eller vittnat eller varit sakkunnig; eller
10. Om eljest särskild omständighet föreligger, som är ägnad att rubba förtroendet till hans opartiskhet i målet.

Mer information om jäv finns i avsnittet "Domarjäv" på sid 7.

Domareden, rättegångsbalken 4 kap. 11 §

”Jag N.N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag vill och skall efter mitt bästa förstånd och samvete i alla domar rätt göra, ej mindre den fattige än den rike, och döma efter Sveriges lag och laga stadgar; aldrig lag vränga eller orätt främja för släktskap, svågerskap, vänskap, avund, illvilja eller räddhåga, ej heller för mutor och gåvor eller annan orsak, under vad sken det vara må; ej den saker göra, som saklös är, eller den saklös, som saker är. Jag skall varken förr, än domen avsäges, eller sedan uppenbara dem, som till rätta gå, eller andra de rådslag rätten inom stängda dörrar håller. Detta allt vill och skall jag som en ärlig och uppriktig domare troget hålla.

SVERIGES
RIKES
LAG

TRYCKERIET I
TORSKÅL ÖREBRO

SVERIGES
RIKES
LAG

Nämndemännen i Sveriges Domstolar speglar samhällets mångfald; med olika erfarenheter, ålder och ursprung representerar de ett tvärsnitt av befolkningen. Deras uppdrag bidrar också till att allmänheten får insyn i domstolarnas verksamhet. Att vara nämndeman är ett viktigt och spännande uppdrag.

SVERIGES DOMSTOLAR

www.domstol.se